94:327(497.1)"1941/1944"
327:342.395.3(497.1)"1941/1944"
327:929.52ХАБЗБУРГ"19"
COBISS.SR-ID 62054409

Оригиналан научни рад
Примљен: 25. октобар 2021.
Прихваћен: 01. децембар 2021.

Ма Никола Станковић
Београд
e-mail: nikolastandza1994@gmail.com

ЕМИГРАНТСКА ВЛАДА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ, ПРЕТЊА РЕСТАУРАЦИЈЕ ХАБСБУРГА И МОГУЋНОСТ ОСНИВАЊА ПОДУНАВСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ

АПСТРАКТ: Хабсбуршка пропаганда унутар савезничког табора у току Другог светског рата, била је једна од спорадичних брига које су опседале југословенску краљевску владу у избеглиштву. Рад претендује да прикаже целокупну делатност владе усмерену ка решавању хабсбуршког проблема, првенствено у сфери међусавезничких – дипломатских односа. Уз то предочавајући континуитет страха од рестаурације Аустроугарске Монархије у форми Подунавске федерације, код појединих националних и политичких група заступљених у емигрантском апарату.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Други светски рат, Емигрантска влада Краљевине Југославије, Хабсбурзи, Аустроугарска, Ото Хабсбург, Подунавска федерација, Сједињене Америчке Државе, Ватикан, Константин Фотић, Сава Косановић.

Феномен страха од рестаурације династије Хабсбурга тј. њеног поновног ступања на историјску позорницу Европе, далеко претходи избијању Другог светског рата. Његов континуитет можемо пра-

тити још од слома Аустроугарске Монархије на крају Првог светског рата. Тај страх је био сасвим оправдан, будући да према плановима савезничке коалиције, при крају Великог рата, она није ни требала да ишчезне са политичке карте и нестане као суверена држава. Велике силе су биле вољне да је реформисану и смањену очувају. На то указују сви тајни и јавни спољнополитички споразуми, потписани у току ратног периода.[1] Чак ни политика председника Сједињених Америчких Држава, Вудроа Вилсона (Woodrow Wilson) изложена у његовом програму од четрнаест тачака, прокламованом 8. јануара 1918. године, није предвиђала уништење Двојне Монархије, већ само аутономију за народе у њеном оквиру.[2] Још у фебруару 1917. године, гледиште америчког председника почивало је на убеђењу да треба пружити чврсте гаранције Бечу да ће унутрашње, старе покрајинске границе царства бити сасвим довољне за очување мира и стабилности у том делу Европе. Вилсон је веровао да ће, уколико убеди владу у Бечу да се Аустроугарска не бори за свој опстанак, успети да јој наметне потписивање мировног споразума.[3] Наведено гледиште јесте оличено и у томе што су Сједињене Државе објавиле рат Аустроугарској са осам месеци закашњења у односу на Немачку, што јасно указује на став да ове две силе не деле исту одговорност за ратни сукоб, односно да је држава којом су владали Хабсбурзи, била у својеврсном невољном, вазалном односу према Берлину. Покушаји да се склопи сепаратни мир, одигравали су се у току јануара 1918. године, када је председник Вилсон послао свог специјалног изасланика у Швајцарску да преговара са представником цара Карла I (IV). Изасланик америчког председника окарактерисао је понуду младог монарха за склапање мира као покушај, да се уз свесрдно залагање папе Бенедикта XV обнови Свето Римско Царство, у неком новом, модернијем облику. Свеједно, Вилсон се устезао да обзнани крај Двојне Монархије, упркос многим апелима његових сарадника да се изјасни по питању судбине ове државе. То је учинио тек 19. октобра 1918. године.[4] У то доба, судбина династи-

[1] Bogdan Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941* (Zagreb: Školska knjiga, 1975), 5.

[2] *Isto.*

[3] Larry Wolff, *Woodrow Wilson and the reimagining of Eastern Europe* (Stanford, California: Stanford University Press, 2020), 58–59.

[4] *Ibid,* 60, 74–76, 95–96; Dr Ubavka Ostojić – Fejić, *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1994), 164–168; Ђорђе

је Хабсбурга уопште није изгледала обећавајуће. Наиме, цео државни апарат је колабирао и урушио се, на његовим развалинама проглашена је 12. новембра 1918. године Република Немачка Аустрија, за чијег је канцелара изабран Карл Ренер, који је почетком јануара 1919. инсистирао да владарска породица напусти Аустрију. Шеснаестог фебруара, услед очајне сигурносне ситуације владарске породице, у помоћ им је притекла британска војна мисија, по наређењу британског краља Џорџа V. На челу мисије налазио се пуковник Едвард Лајл Страт (Edward Lisl Strutt) чија је заслуга била то што су цар Карл и његова породица безбедно напустили аустријско тле, али још важније, што је упркос настојањима новог канцелара, последњи аустроугарски владар напустио земљу без окрњених суверенских овлашћења, односно без потписане абдикације неометано стигао у Швајцарску.[5] Емпатија сила победница у Великом рату, према династији која се налазила на челу државе, која је у доскорашњем сукобу била на супарничкој страни, остаће константа и у будућности. Подршка Ватикана и католичке јерархије широм света управљена к хабсбуршком дому, такође је била једна од особености која је имала трајни карактер. Да је повратак Хабсбурга на њихове старе престоле изгледао сасвим вероватан сведочи и чињеница да су државе – наследнице, у целости или делом настале на територији бивше Аустроугарске Монархије, склопиле војни савез који је имао да буде гарант против рестаурације. Пре свега, неопходно је назначити посредну улогу Француске у његовом оснивању. Као стуб новог, тзв. версајског мировног поретка и стожер нове реконструисане Европе, Француска је по самом завршетку рата полагала наде најпре у Мађарску као у будућег експонента своје политике у подунављу, што је изазвало осећај угрожености код њених суседа и резултирало потписивањем одбрамбеног савеза између Краљевине СХС и Чехословачке Републике у Београду 14. августа 1920. године, чиме је у ствари зачет савез под називом Мала Антанта. Подунавска конфедерација која би укључивала Баварску, Аустрију, Чехословачку и Мађарску, још тада је фигурирала као опција у француским ди-

Станковић, *Никола Пашић, савезници и стварање Југославије* (Зајечар: „Задужбина Никола Пашић“, 1995), 247–251, 273.

[5] Gordon Brook – Shepherd, *Uncrowned Emperor. The life and times of Otto von Habsburg* (Hambledon and London: Hambledon Continuum, 2003), 43, 45–51.

пломатским круговима.[6] Сам термин *Подунавске земље* коришћен је за оне територије које се нису налазиле у оквиру угарске или чешке круне, а потпадале су под власт цара и биле наследни посед куће Хабсбурга, а да нису биле дефинисане једним именом нити национално и географски повезане.[7] Фебруара 1921. године, Карл Хабсбуршки је преко посредника примио уверавања француског председника владе да ће земља чијим министарским саветом председава, подржати рестаурацију династије у Мађарској, уколико он буде имао успеха у преузимању власти. Легитимни мађарски суверен, Карл IV, запутио се 25. марта 1921. године да преузме ефективну власт у свом краљевству. На пут је кренуо управо са француске територије, возом који је водио преко Беча. С француске стране био је снабдевен лажним исправама, дипломатским пасошем који се водио на име шпанског дипломате, њиме се користио при путовању кроз Аустрију. Британски пуковник Страт обезбедио је легитимацију на име званичника британског Црвеног крста, коју је Карл употребио како би неопажено ушао у Мађарску. Међутим, регент Миклош Хорти, који је до тада учврстио своју власт у земљи није био нимало склон да се исте одрекне у корист свога краља. Не успевајући да убеди Хортија да му преда власт, краљ Карл IV напустио је престоницу и тиме изгубио сваку могућност да даље утиче на збивања. Петог априла је у пратњи неколико савезничких официра напустио Мађарску преко Аустрије и поново се обрео у изгнанству.[8] Оваквом исходу ситуације у ствари је највише допринео притисак Мале Антанте, чији су представници јасно ставили до знања међународном јавном мњењу и самој Мађарској, да ће се рестаурацији Хабсбурга успротивити и војном интервенцијом. У ствари, наведени покушај преузимања власти учврстио је везе Краљевине СХС и Чехословачке и умногоме допринео да се том савезу придружи и Румунија.[9] Наредни покушај пуча уследио је врло брзо, 20. октобра 1921. године, када су изгнани краљ и његова супруга Зита полетели

[6] B. Krizman, *n. d.,* 33; Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008), 180–182.

[7] Ален Џ. П. Тејлор, *Хабзбуршка Монархија 1809–1918. Историја Аустријске царевине и Аустроугарске* (Београд: Clio, 2001), 10–11.

[8] G. Brook–Shepherd, *op. cit.,* 56–58; Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига* (Београд: Службени лист СРЈ, 1995), 170–172.

[9] B. Krizman, *n. d.,* 34; Vuk Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska 1918–1933.* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1971), 154–159.

авионом из Цириха и наредног дана слетели у Мађарску. Унутрашње прилике у самој земљи, изузетно неповољна спољнополитичка клима и лична малодушност самог Карла, допринеле су да и овај покушај рестаурације пропадне. Владарски пар укрцао се на бродове британске дунавске флоте, укотвљене у Будимпешти, на којима се 6. новембра 1921. године поново отиснуо у изгнанство.[10] Бивши владар и овом приликом није био приморан на абдикацију или интернацију. Велика Антанта је Хабсбурзима ипак одредила место боравка. Као најпогодније решење, на подстрек француске дипломатије одабрано је португалско острво Мадеира, где је 1. априла 1922. преминуо Карл Хабсбург.[11] Од тог момента, претендент на престоле свог оца био је његов најстарији син, престолонаследник и надвојвода Ото Хабсбург,[12] који ће у надолазећим деценијама, потпомаган од своје бројне породице бити главни протагониста васпостављања своје династије на чело једне средњоевропске државе. Из југословенске перспективе, страх од повратка Хабсбурга уопште није био неоснован, што се јасно може уочити из приказаних догађаја. Највише разлога да га испољавају имали су народи са запада Југославије, бивши поданици Двојне Монархије, чије територије нису имале никакву форму унутрашње самосталности у односу на централну власт, пре свега Словенци и Хрвати. Међутим, у најгрлатије опоненте свргнуте династије убрајао се приличан број Срба, готово искључиво са подручја босанске крајине из редова припадника Демократске, касније Самосталне демократске странке. Њени прваци у Скупштини, Светозар Прибићевић и Вељеслав Вилдер су као синоним за основану војну интервенцију у суседству сматрали мере мобилизације југословенске војске и спремност да се током другог покушаја пуча бившег краља Карла уђе у Мађарску и тај аргумент користили као параметар за односе са другим суседним државама.[13] Као симптоматичан у овом смислу, може се навести пример да је Светозар

[10] G. Brook – Shepherd, *op. cit.,* 58–62; Ч. Попов, *н. д.,* 173; V. Vinaver, *n. d.,* 175–185; Dr S. Sretenović, *n. d.,* 184–185.

[11] G. Brook – Shepherd, *op. cit.,* 62–63, 69–70.

[12] Руководећи се чињеницом да је пуно име (Franz Joseph Otto Robert Maria Anton Karl Max Heinrich Sixtus Xaver Felix Renatus Ludwig Gaetan Pius Ignatius) хабсбуршког претендента исувише дугачко и оптерећујуће за главни ток наратива, он ће у даљем тексту бити ословљаван просто као надвојвода Ото или Ото Хабсбург, како су га уосталом и називали готово сви његови савременици.

[13] Момчило Нинчић, *Спољна политика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у год. 1922 – 1924* (Београд: Издање књижарнице Геце Кона, 1924), 51, 58 – 59.

Прибићевић своје политичке неистомишљенике називао „проаустријанцима“ и „промађарима“.[14] Бригу о породици преминулог монарха преузео је шпански краљ Алфонсо XIII, који је самоиницијативно у мају 1922. године, одаслао један ратни брод да транспортује Хабсбурге на шпанско копно. Приређен им је свечани дочек у Мадриду, јуна исте године породица се коначно скрасила у једном малом селу у Баскији. Ту су се задржали до септембра 1929. године, када се селе у Белгију, с премисом да ће одатле моћи много непосредније да утичу на ток европских и светских политичких дешавања.[15] Председник југословенске владе, др Милан Стојадиновић, записао је у својим сећањима да 1935. године проблем Европе и Мале Антанте није више био Ото Хабсбург, тај проблем засенио је вођа Трећег Рајха, Адолф Хитлер. По питању евентуалног повратка младог надвојводе на бечки престо, Стојадиновић и Хитлер имали су истоветне погледе, с тим што је немачки фирер предњачио у непријатељству према Хабсбурзима. Презир према њима имао је дубоке корене у његовој личности, варирао је између суревњивости и конкуренције. Хитлер је југословенском председнику владе пружио постојане гаранције да ће „муњевитом брзином сломити сваки покушај да се Хабсбурзи врате у Беч [...]“. Сам Стојадиновић сматрао је да је могуће припајање Аустрије Трећем Рајху мање штетно за Југославију од аспирација њених „спољних и унутрашњих непријатеља“ са старим царско – краљевским менталитетом да се Аустроугарска обнови у било којој форми, јер би таква творевина „значила смртну опасност за опстанак Југославије“.[16] У циркуларном писму које је Стојадиновић послао краљевском посланику у Стокхолму М. Стражницком 3. марта 1938. године, он негира да је утицао на убрзавање прилика око могућег аншлуса приликом свог пута у Берлин. Оповргавајући супротне тврдње француске штампе, наводећи да су немачки корак у том смеру убрзале „сталне претње легитимиста са рестаурацијом Хабсбурговаца, при чему их је Француска помагала, у најмању руку својим симпатијама;“, додајући да су познате њене тежње к образовању нових формација у Средњој Европи на релацији

[14] Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988,* Prva knjiga, *Kraljevine Jugoslavija 1914–1941* (Beograd: Nolit, 1988), 142.

[15] G. Brook – Shepherd, *op. cit.,* 73, 75–76.

[16] Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata* (Buenos Aires: El Economista, 1963), 364, 498, 501; Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934–1941* (Rijeka: „Otokar Keršovani“, 1972), 118, 136–138.

Беч – Праг – Пешта, уз то јасно алудирајући да се не може ни помислити на било какву реакцију Југославије док Италија и Немачка тако сложно иступају, указивао је да је надлежност великих сила да реагују, уколико сматрају да је поремећена равнотежа у Европи.[17] Војска Трећег Рајха умарширала је у Аустрију 12. марта 1938. године, чиме је питање повратка аустријског надвојводе на бечки престо дефинитивно запечаћено. Истог дана, Ото Хабсбург је из дворца у коме је живео у Белгији објавио проглас, сматрајући се за гласноговорника милиона аустријских патриота и позвао свет да подржи аустријски народ у његовој тежњи за слободу и независност. Политичко ангажовање у овом смеру отпочео је одмах након аншлуса, измештајући средиште свог политичког деловања у Француску. Захваљујући томе што је био подржан од свога ујака, Сикста од Бурбон – Парме, као и његов отац пре њега, обезбеђен му је уплив на политичке структуре у самом Паризу, где је успео да издејствује посебан статус за аустријске исељенике у Француској. Новостворена категорија „бивши Аустријанци", одвајала их је од Хитлерове Немачке, која је анектирала њихову матичну земљу. Знатни напори уложени су такође у формирање избегличког аустријског представничког тела, неке врсте владе у емиграцији. Ови напори су доживели крах услед немогућности самих исељеника да сарађују и окупе се око једног кандидата који би био прва личност Покрета Слободних Аустријанаца (Free Austrians Movement). Покушаји да се оформи тзв. аустријска добровољачка легија, која би била у саставу француске војске, доживели су исту судбину. Аустријска колонија у то доба била је тако малобројна да није могла да изнедри нити један цео вод војске, уз то на располагању јој није био ниједан официр квалификован да ту јединицу предводи.[18] Оно што је надвојвода Ото могао да понуди западним демократијама јесу биле информације које су му његове присталице достављале о стању у Трећем Рајху. Обавештајном делатношћу бавили су се првенствено прелати католичке цркве. Податке које је добијао, прослеђивао је америчком амбасадору у Паризу, а дипломата даље свом председнику. Председника Сједињених Држава Френклина Д. Рузвелта то је подстакло да хаб-

[17] Архив Југославије (АЈ), фонд 382, Посланство Краљевине Југославије у Шведској – Стокхолм, фасцикла 1, архивска јединица 3; Срђан Мићић, *Краљевина Југославија и аншлус Аустрије 1938. године* (Београд: Службени гласник, Европски центар за мир и развој, 2010), 28–29, 83–86.

[18] G. Brook – Shepherd, *op.cit.,* 131, 141–144.

сбуршког претендента позове у Америку да га упозна. Четвртог марта 1940. године Ото Хабсбург је приспео у Балтимор, а 10. марта већ је био у Белој кући на састанку са Рузвелтом, који је испољио велике личне симпатије према њему. Датум када се вратио у Белгију, 9. мај, поклопио се са нацистичком инвазијом која је ускоро преплавила Француску и Белгију. Породица и читаво домаћинство, евакуисани на дан напада брзо су узмицали на путу ка Француској, где су боравили до 18. јуна 1940. године, када су прешли у Шпанију, а затим у Португал, одакле ће се најзад, за дужи низ година прелоцирати у САД.[19] Разлог за то, поред исказане предусретљивости председника Рузвелта јесте била чињеница да у том тренутку нису били добродошли у Великој Британији, јер енглеска дипломатија није имала намеру да се због Хабсбурга замера председнику Чехословачке Едуарду Бенешу који се тада већ налазио у избеглиштву у Лондону, а нарочито не кнезу – намеснику Павлу Карађорђевићу, чије им је савезништво било насушно потребно у тим критичним временима.[20] По војном слому априлског отпора Краљевине Југославије 1941. године, њен краљ, њена влада, део војних снага и цивилних избеглица, нашли су уточиште на британској ратној територији. Оптерећен траумом брзог војног слома и окупацијом земље, емигрантски апарат дуго је био опхрван много виталнијим проблемима него што је то била рестаурација Хабсбурга. Прва обавештења о пропаганди и агитацији те врсте, стизала су влади из Вашингтона, још пре ступања Југославије у рат, од тамошњег посланика Константина Фотића, који је по службеној дужности пратио делатности претендента и струјања која су њима изазвана у америчкој јавности. Други југословенски дипломата који се интензивно бавио Хабсбурзима јесте био Сава Косановић, владин министар на служби у САД – у, а од 1942. године шеф Југословенског краљевског информационог центра у Њујорку, чији су разлози били скоро сасвим личне природе. Различите побуде двојице дипломата за бављење ангажманом Хабсбурга, јесу управо отелотворење изнете тезе о разлици у односу према овом питању између оних људи који су потицали са територије некадашње Краљевине Србије и бивших поданика Аустроугарске Монархије, који су грозничаво, готово опседнуто

[19] *Ibid,* 144–154.

[20] Elisabeth Barker, *Austria 1918–1972* (London and Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1973), 133.

пратили сваки потез свргнуте династије. Најранији извештај о активностима претендента упућен је краљевском посланству у Вашингтону из конзулата у Чикагу 11. марта 1941. године. Истог месеца, Ото Хабсбург у Чикагу је одржао три предавања. Прво на „Loyola University Alumni", друго пред једним локалним мађарским удружењем и треће на „Rosary College". Публику је поред чланова Универзитета сачињавало „два туцета старијих дама, десетак попова и две групе бив. аустро – маџара , т. ј. Шваба и Маџара настањених у Чикагу".[21] Стога се чини као сасвим прикладна констатација у самом извештају да је акција тада одзвањала у малом кругу истомишљеника „аустро – маџарске католичке позадине". Надвојвода Ото је на поменутом предавању промовисао оснивање „једног јаког подунавског блока" у коме је видео спас Европе. Југословенски посланик у Вашингтону Фотић, известио је министарство иностраних послова у Лондону о говору који је аустријски надвојвода Феликс, претендентов млађи брат, одржао на Институту за јавне послове четвртог јула 1941. године. Говор се базирао на обнови Аустрије, критици версајског мировног поретка и „вештачки створених" мањих држава, с акцентом на њихову немоћ да зауставе јачање Немачке и створе „јаку демократску брану у том делу Европе". Тенденциозно се истицало и то „да је Аустрија била на путу сарадње са јужним Словенима због чега је Надвојвода Франц Фердинанд био убијен [...]".[22] Први и једини извештај о свеукупном залагању Хабсбурга на територији Сједињених Држава, који је Фотић доставио министру иностраних послова Момчилу Нинчићу у Лондон, датира од 28. јула 1941. године. То је уједно најопширнија и најдетаљнија анализа коју ће по том питању икада испоставити својим надређенима, будућа обавештења су била доста сведенија. Осим констатације да Ото Хабсбург и његов млађи брат Феликс живе у Њујорку, а да се бивша царица Зита са осталом децом настанила у Канади, посланик се осврнуо на дародавце и помагаче надвојводиног подухвата у Америци. Као најистакнутије означио је Џона А. Годеа (John A. Gode), сина бившег посланика Норвешке у САД – у, тада угледног њујоршког банкара и Вилијама Булита (William Bullit) бившег америчког посланика у Паризу, који је и издејствовао надвојводину посету Белој

[21] АЈ, фонд 83, Збирка Сава Косановић, фасцикла 16, архивска јединица 76.

[22] АЈ, фонд 103, Емигрантска влада Краљевине Југославије 1941–1945, фасцикла 54, архивска јединица 259.

кући претходне године. За наведену посету Фотић је написао да није имала политички изглед јер је „обављена на монденски начин", док је о надвојводиној посети Сенату забележио: „Једина чудна околност пропратила је његов одлазак у Сенат, где су га сви присутни Сенатори, када су га приметили у публици, поздравили као страног принца устајањем."[23] Важно је издвојити и то да је надвојвода од првог тренутка имао најбољи контакт са представницима католичке цркве, те да је у америчкој штампи био представљен као „Католик број један у Сједињеним државама", што потврђује и залагање самог Кардинала Спелмана да читаву његову породицу доведе у Северну Америку. Што се тиче пропаганде, лист „The Voice of Austria", био је централно гласило надвојводе Ота. Сама основица пропаганде почивала је на оснивању „једне просвећене католичке федерације у Средњој Европи".[24] С тим у вези основано је у Њујорку аустријско друштво под именом „Pro – Austria Society", са америчким члановима, које је било у спрези са организацијом „Austrian Unit" формираној у Енглеској, чији је покровитељ био надвојвода Роберт, још један од браће Хабсбург.[25] Наиме, реч је о иницијативи надвојводе Роберта да се у Великој Британији формира јединствена аустријска војна јединица, од 1000 добровољаца који су се пријавили за службу у Пионирском Корпусу, али су били расути по разним одредима. С обзиром да је потицала од једног Хабсбурга, аустријски социјалисти су јој се одупирали, због чега је она за извесно време напуштена.[26] Директор политичког одељења Стејт департмента саопштио је К. Фотићу примедбу Ота Хабсбурга коју је он изнео у његовом присуству „да Павелић није тако страшан као што га приказују [...]", што је америчког званичника навело да отворено изрази чуђење на то како један претендент може бити благонаклон према особи која је учествовала у убиству једног краља. Надвојводину болећивост према поглавнику НДХ, може објаснити факт да је посредством усташе Густава Перчеца био у дослуху са њим, јер је до аншлуса Аустрије фугурирао као могући политички чинилац при оснивању будуће независне хрватске државе, када је по директиви из Рима Павелић морао да напусти дату концепцију. По питању то-

[23] AJ, 83–16–76, 1–2.
[24] *Исто,* 3.
[25] *Исто,* 4.
[26] E. Barker, *op. cit.,* 134.

га како је надвојвода Ото представљан у америчкој штампи Фотић закључује: „Са новинарима и штампом његове везе су много слабије. Он је необично љубазан са њима али и сувише у кругу монденског света да би се свиђао репортерима.“[27] При свом боравку у Америци надвојвода Ото се кретао у круговима високих друштвених слојева, а рачунало се да у том периоду није могао имати подршку са енглеске стране, јер су управо Енглези тада доста иронично говорили о њему.[28] Опште место на предавањима које је спроводио Ото Хабсбург јесте била критика држава Мале Антанте као вештачких творевина, због чега је дошло до низа званичних протеста југословенских и чехословачких исељеника. За саму Југославију тврдио је да ће се распасти као „неприродна творевина“, као и то да сам др Мачек хоће да Хрватска уђе у састав Дунавске федерације.[29] У свом гласилу (The Voice of Austria) надвојвода Ото је образлагао „да су Хрвати, својом одлуком да приступе Влади која се одупире сили Аксиса, показали да не желе робовати национал – социјализму, а да су пасивним држањем у одбрани Југославије, показали да не желе исто тако остати у истим границама са Србима већ у једној друкчијој средњо – европској конфедерацији.“[30] Територије које су требале бити уврштене у пројектовану (кон)федерацију биле су: Чешка, Словачка, Аустрија која би обухватала и Баварску и Мађарска, којој би требало припојити део Трансилваније који се налазио под влашћу Румуније. Делови југословенске државне територије којима је било намењено да буду придружени конфедерацији подразумевали су првенствено Словенију, Хрватску и Војводину. Србија по мишљењу Ота Хабсбурга није припадала централно – европској заједници и њој је било место у склопу неке балканске конфедерације, док укључење Босне и Херцеговине у конфедерацију не би изостало, јер је она већ била у саставу Аустроугарске и стратешки неопходна како би осигуравала југоисточне границе нове државе. Заједнички би био шеф државе и парламент, са надлежностима над економским, финансијским, дипломатским, социјалним и војним питањима.[31] Завршавајући свој подужи извештај министру спољних послова, Фо-

[27] Владета Н. Милићевић, *Ustaša. Hrvatska revolucionarna organizacija* (Београд: Музеј жртава геноцида, 2018), 82; АЈ, 83–16–76, 5.
[28] *Исто,* 6.
[29] *Исто,* 7–9.
[30] *Исто,* 10.
[31] *Исто,* 12.

тић је поентирао: „Сам Отон, који досад није показао да има неку изузетну политичку обдареност, нити има чега магнетичког у себи, неће моћи једино својом личношћу мењати ток политичких догађаја. Довољно је опет интелигентан и спретан, да ће моћи послужити плановима оних политичких група или држава које у извесном тренутку могу сматрати да га треба искористити за остварење једне могућности. Зато је свакако потребно пратити његов рад и имати увек готов став према свакоме новоме моменту у тој активности. Треба се ипак чувати да се и сувише јаком реакцијом на такву активност не створи од ње један живи и динамични проблем, утисак да у њој има неке динамичности и борбености, које она у ствари нема.“[32] Промоцију својих права да буде владар пројектоване конфедерације, у једној демократској републици Ото Хабсбург је вршио тако што никада није експлицитно наглашавао ко би се налазио на њеном челу као шеф државе, то се на неки начин подразумевало. На искрсло питање облика државног уређења приликом једног од његових предавања (Library of Congress), одговорио је како је Америка „подесна за републикански живот“, а подунавље за монархијски.[33] Један од министара емигрантске владе, шеф Демократске странке, Милан Грол забележио је у свом дневнику 15. августа 1941. године да су међу представницима разних земаља у Лондону, тада биле учестале дискусије о послератној организацији Европе. У оптицају су биле генералне идеје од којих се једна тицала стварања широких државних заједница, које би замениле тадашњу „искидану карту Европе“. Једна од њих била је и идеја католичке заједнице која би у себе апсорбовала Хрватску и Словенију.[34] Склоност Енглеске с краја 1941. године ка стварању конфедеративних или федеративних заједница, Бранко Чубриловић, министар и првак Савеза земљорадника приписао је њеној тежњи да тако очува мање националне државне индивидуалитете и предупреди Совјетски Савез да се територијално прошири након рата. Као један од потенцијалних државних реона помињала се и подунавска католичка конфедерација.[35] Извод из извештаја краљевског генералног конзулата у Монтреалу

[32] *Исто,* 13
[33] AJ, 83–16–77.
[34] Milan Grol, *Londonski dnevnik 1941–1945* (Beograd: Filip Višnjić, 1990), 9.
[35] Бранко Чубриловић, *Записи из туђине* (Сарајево: Државна штампарија Сарајево, 1946), 77–78.

од 20. септембра 1941. године, најилустративније предочава колики опсег би требала да има таква конфедерација, за чије је успостављање истог месеца при посети Канади (Winnipeg) пледирао Ото Хабсбург, настојећи да представи присутнима тако обновљену Аустроугарску „од Судета и Тирола до Карпата, као сигурну брану немачком надирању на исток".[36] То је поновио и у октобру пред канадским институтом за интернационална питања у Калгерију (Canadian Institute of International Affairs).[37] Покрет Слободних Аустријанаца (Free Austrian Movement) који је био продукт коалиције хабсбуршких присталица и аустријских социјалиста/комуниста, имао је разгранате подружнице чак и на Средњем истоку и у Јужној Америци и служио је као платформа за пропагандно деловање.[38] Југословенски посланик у Бразилији, Франо Цвјетиша, известио је министарство иностраних послова 28. новембра 1941. године да је кроз бразилијанску престоницу прошао надвојвода Феликс Хабсбуршки и ту се задржао два – три дана у посети својој родбини, породици кнеза Чарториског и притом сусрео са бившим аустријским послаником, одакле је продужио пут за Аргентину. Цвјетиша у свом извештају сведочи да хабсбуршка пропаганда у Јужној Америци „није могла ухватити већег корена" услед малобројности аустријских исељеника и њихове пангерманске оријентације, истичући да је знатан део аустријске емиграције био словенског порекла и то да ни пре Првог светског рата није изражавао проаустријске осећаје, а свакако не после настанка словенских националних држава. Поводом држања југословенске колоније у овом аспекту, посланик је изјавио следеће: „Међу југословенским исељеницима, чак и оним који су антијугословенски расположени, хабсбуршка пропаганда не налази никаквог одзива, нити је краљевско Посланство могло приметити ма какав покушај да се она унесе у редове хрватских или словеначких исељеника."[39] Истог датума када је одаслат извештај из Бразилије, у америчком листу „The News" објављен је један сензационалистички чланак о аустријском претенденту, који је указивао на подозривост америчког јавног мњења према пропагандној делатности људи пореклом из осовинских земаља.[40]

[36] AJ, 103–54–259.
[37] *Исто.*
[38] E. Barker, *op. cit.,* 132.
[39] AJ, 103–54–259, Пов. Бр. 396, 1–2.
[40] *Исто,* Пов. Бр. 903.

Из самог чланка може се наслутити намера да се одгонетне повезаност Ота Хабсбурга са Хитлеровим и Мусолинијевим агентом за уметнине и његов финансијски потенцијал да упркос томе што повремено заради око стотину долара по предавању, има могућности да приређује грандиозне забаве и изнајмљује скупе станове.[41] Почетком јануара 1942. године у Америци је био присутан извесни Г. Калерги (G. Coudenhove – Kalergi) познати пропагандиста идеје пан – Европе, који је између два рата уско сарађивао са француским председником владе Бријаном, истим оним човеком на чију наклоност је рачунао Карл Хабсбург приликом свог првог покушаја преузимања власти у Мађарској.[42] Кампања у прилог оснивања једне католичке централноевропске федерације или конфедерације у освит 1942. године може се сумирати потребом за постојањем једне државне заједнице која би служила као брана комунизму са истока и пангерманизму са запада. Десна рука хабсбуршког престолонаследника из редова мађарске емиграције био је Тибор Екхарт (Tibor Eckhardt) кога је надвојвода Ото увео у политичке кругове у Вашингтону зарад извлачења Мађарске из осовинског табора и њеног преласка на страну Савезника.[43] Почетком 1942. године, словеначки део емигрантског апарата почео је све транспарентније да се супротставља идеји обнове хабсбуршког суверенитета над земљама чије су престоле изгубили. Алојзије Кухар, директор одељења за информације југословенске владе и опуномоћени министар при пољској влади у Лондону, 8. фебруара 1942. године одржао је говор на лондонском радију, у коме је изнео недвосмислено формулисан став по питању рестаурације: „'Ми Словенци давно смо се растали са Хабсбурзима. Ми нећемо да имамо никаква посла са њима нити хоћемо да разговарамо са њима. Они су у прошлости били главни извор наших садашњих несрећа. И они немају права да сада дају икаква обећања. Ми их не желимо ни под каквим обликом под којим се они могу представити.'"[44] Његов наредни говор, 11. марта, није прошао незапажено у југословенским дипломатским кругови-

[41] *Исто.*

[42] *Исто,* Пов. Бр. 3.

[43] Veselin Đuretić, *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslovenskih protivrječnosti 1941–1944* (Beograd: Narodna knjiga, 1983), 104; G. Brook – Shepherd, *op. cit.,* 163.

[44] AJ, 103–54–259.

ма у Лондону.[45] У њему је Кухар настојао да разобличи агитацију за коју је чуо да се спроводи у Југославији, о томе како ће Хабсбурзи истерати Хитлера и Италијане и делити „вино и кобасице међу народом". Не би ли још више оголио тобожњу неозбиљност хабсбуршке пропаганде, додао је да и они који почну „уређивати нову Европу после садашњих страхота, неће имати ни времена ни расположења да воде рачуна о чудовиштима из давне прошлости".[46] Потенцирајући да су Хабсбурзи постали прошлост онога тренутка када је створена заједничка национална држава Словенаца, Срба и Хрвата и инсистирајући да су Хабсбурзи утабали пут Хитлеру, хотећи да поменуте народе германизују и спрече њихово уједињење. За Кухара, Хитлер и Хабсбурзи су били истоветна појава крволочне и непријатељске немачке душе која тежи да савлада и себи подреди јужнословенске народе.[47] Министру иностраних послова југословенске краљевске владе 26. марта 1942. године, упућена је порука од покрета Млада Аустрија у Великој Британији (Young Austria in Great Britain) у којој се изражавало дивљење према југословенској националној револуцији од 27. марта 1941. на њену годишњицу и одавала почаст борби храброг југословенског народа против немачког завојевача. Наводећи да тај пример даје подстрек аустријској омладини да се активно бори против „немачког фашистичког завојевача".[48] Покушаји аустријских организација заступљених у Покрету Слободних Аустријанаца да се приближе југословенкој влади, као једној легитимној антиосовинској влади и прокријумчаре у савезнички табор поновиће се у још два наврата. Писмо које су представници Покрета Слободних Аустријанаца одаслали свим водећим члановима британског парламента, послали су 9. јула 1942. године и председнику југословенске владе, професору Слободану Јовановићу тежећи за разјашњењем савезничке политике према Аустрији. У складу са тим затражена је аудијенција код професора Јовановића, како би му биле презентоване активности и циљеви Покрета Слободних Аустријанаца.[49] Наредни покушај ступања у контакт представља позивница председника Аустријске Демократске Уније (Austrian De-

[45] Коста Ст. Павловић, *Ратни дневник 1941–1945* (Београд: Службени гласник, 2011), 102.
[46] AJ, 103–54–259.
[47] *Исто.*
[48] *Исто.*
[49] *Исто*

mocratic Union) министру иностраних послова Момчилу Нинчићу да присуствује предавању под називом „Pax Danubia“ 20. јула 1942. године.[50] По свему судећи, маневар аустријских избеглица није имао успеха, јер југословенски политичари нису имали намеру да их прихвате као равноправне саговорнике.[51] На то да се влада конкретно одреди по питању решавања проблема Балкана и Подунавља, утицао је шеф Словенске људске странке др Миха Крек, на седници министарског савета од 1. октобра 1942. године.[52]

Крек је пред колегама протестовао због недефинисане политике према Аустрији, скренувши им пажњу на то колико се развила пропаганда о посебној аустријској народности у Великој Британији, бивајући убеђен да је треба обездржавити као немачку испоставу за пенетрацију и доминацију у Подунављу и као копчу између Берлина и Будимпеште. Првак Словенске људске странке није пропустио да наговести колико се руководио искључиво словеначким националним интересима при свом излагању, будући да је изричито спочитавао својим сарадницима то што влада није јавно прокламовала своје претензије за Корушком, коју је тражила још на измаку прошлог рата, 1919. године, надовезивајући се на остале крајеве у Аустрији и Мађарској, на које је по његовом уверењу словеначки народ полагао право.[53] Министри из редова српске нације, чак ни тада нису толико озбиљно схватали претњу од хабсбуршке рестаурације, иако је шеф Савеза земљорадника Милан Гавриловић сматрао да би таква Хабсбуршка монархија подразумевала Хрватску до Дрине. Да је министар Крек лобирао код својих српских колега за подршку концепту нестанка Аустрије као самосталне државе доказује и писмо, које је предао др Гавриловићу 6. новембра 1942. године, на чијим страницама је детаљно предвидео начин поделе њене територије између Баварске, Швајцарске и Југославије и оснивање неутралне зоне од остатка.[54] Позна 1942. година представља најдинамичнији период у погледу стварне помоћи пружене младим надвојводама с врха савезничке коалиције. Наиме, Винстон Черчил, премијер Уједињеног Краљевства и Френклин Рузвелт председник Сје-

[50] *Исто.*

[51] *Исто.*

[52] *Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1941–1945,* priredili: Komnen Pijevac, Dušan Jončić (Beograd: Službeni list SCG, 2004), 155.

[53] *Исто,* 156–157.

[54] Милан Гавриловић, *Лондонски дневник* (Београд: Жагор, 2013), 119, 124–130.

дињених Америчких Држава, осећали су носталгију због нестанка Аустроугарске Монархије и били склони да подрже њену реконструкцију после рата. Државне администрације двеју савезничких сила, нису пак делиле овакав став, штавише биле су му изузетно ненаклоњене. С краја 1942. године, председник Рузвелт и његов секретар рата Стимсон, отпочели су без знања кабинета акцију на формирању аустријског батаљона унутар америчких оружаних снага. Аустријски батаљон се, у ствари претворио у Аустроугарски батаљон у настанку, будући да су у његов састав регрутовани припадници свих етничких група са простора некадашње Двојне Монархије. На чело одбора за регрутацију је по наредби америчког председника постављен Ото Хабсбург.[55] На ову вест, коју је прочитао у *Тајмсу* 20. новембра, Сава Косановић је бурно реаговао. Истичући у свом писму поменутом листу, да се евентуална борба аустријанаца против Хитлера и амбиције Хабсбурга не би смеле доводити у везу, уз то је предочавао опасност од рехабилитације „реакционараца, којих се народ Средње Европе боји ништа мање него садашњег наци – фашистичког режима".[56] Константин Фотић је тим поводом из Вашингтона у Лондон послао шифровани телеграм надређенима 28. новембра 1942. године, којим их је обавестио да Косановићево писмо убедљиво критикује одлуку коју је „министар Војни" Стимсон донео „поводом Хабсбурга и аустриског батаљона".[57] Југословенски посланик у Вашингтону је приликом аудијенције код државног подсекретара Самнера Велса дотакао и ово питање и добио одговор да Ото Хабсбург у читавој ствари нема никаквог учешћа, да ће ауторитета над батаљоном имати исто толико колико и он (Фотић). Исто тако тврдио је да се радило само о бившим држављанима аустријске републике и томе да Америка жели да транспарентно демонстрира то да ће се борити за њену независност.[58] Тако су тог другог децембра 1942. биле постављене ствари, услед очигледне дисонантности између шефа државе са једне и његовог кабинета са друге стране. Упућенима у аустријску проблематику, као што је то био бивши амерички посланик у Бечу (C. Wiley), било је јасно да се

[55] Robert H. Keyserlingk, *Austria in World War II. An Anglo – American Dilemma* (Kingston and Montreal: McGill-Queen's University Press, 1988), 65–66.

[56] Сава Н. Косановић, *Шта се могло видети из емиграције (неколико докумената)* (Београд: с. н. 1945), 43–44.

[57] AJ, 103–54–259.

[58] *Исто*.

само од људи аустријског порекла не може сакупити ни приближан број добровољаца како би се попунио један батаљон. Аустријски монархисти били су убеђени да могу сакупити најмање 5.000 људи, он је лично сумњао да могу скупити 50.[59] Као производ свега наведеног, с краја 1942. године настао је логор 101. пешадијског батаљона Сједињених Држава при кампу Атенбури у Индијани (101st US Infantry Battalion, Attenbury, Indiana). Међу првим добровољцима били су надвојводе Феликс и Луј. Батаљон је до 25. марта 1943. достигао две трећине свог предвиђеног бројног стања. Тог истог дана, међутим, регрути су требали да потврде свој приступ у дату јединицу, будући да су у њу премештени из разних других одреда у којима су били на служби. Резултат је био поражавајући по Хабсбурге. Велика већина војника одбила је да служи у датој јединици. Од првобитно сакупљених 650 људи, остало је само њих 90. Расположење регрута и велики притисак америчких исељеника источноевропског порекла поводом стварања ове јединице, одредили су њен крај. Батаљон је и формално распуштен јула исте године.[60]

Ако бисмо упоредили резултате напора југословенске владе да у егзилу оснује сопствене оружане одреде од исељеника из Америке и Канаде и хабсбуршки резултат на истом пољу, барем у току кратког интервала од децембра 1942. до марта 1943. године, диспропорција учинковитости је очигледна. Сасвим сигурно можемо закључити да је срдачност и предусретљивост америчких инстанци била немерљиво мања према југословенској страни, ако имамо у виду да је маја 1943. године, свега 18 добровољаца из Америке и Канаде било спремно за транспорт на Средњи исток ради ступања у војне редове.[61] Поступање америчке дипломатије може се правдати чињеницом да се ипак радило о једној емигрантској влади, тј. државном апарату који није постојао у пуном капацитету, ако је то и случај, свеједно се не може разумети категоричније опхођење према једном претенденту, који није имао било какве прерогативе власти, нити утицај, сам по себи. Готово идентичне сцене одигравале су се и у Лондону, где је по питању Аустрије и Хабсбурга долазило

[59] R. H. Keyserlingk, *op. cit.,* 67.

[60] G. Brook – Shepherd, *op. cit.,* 156.

[61] Весна Ћикановић, *„Југословенска војна мисија у Канади (1942–1943) искуство једног неуспеха",* Војноисторијски гласник бр. 1/2018 (Београд: Институт за стратегијска истраживања, 2018), 155.

до размимоилажења између Форин офиса и Винстона Черчила. Британски премијер дао је изјаву још у јулу 1942. године да се радује ослобођењу Аустрије, као засебне државе и као могућег центра средњоевропске конфедерације.[62] Децембра 1942. надвојвода Роберт је изнова подсећао Черчила на могућност оснивања једне аустријске војне јединице на тлу Велике Британије. Негативни одговор Форин офиса по том питању, приморао га је да се писменом представком обрати министру спољних послова Ентонију Идну и убеђује га како је идеја за стварање аустријске јединице добра, како може бити остварена без већих потешкоћа, напомињући да је изузетно заинтересован за Аустрију и да се нада да ће Беч постати престоница једне велике европске конфедерације, додајући као пресудно за реконструкцију Европе одвајање аустријанаца и јужних Немаца од Пруса.[63] Премда је званично конституисање једне аустријске јединице у Великој Британији изостало у пракси, југословенски ваздухопловни официр Нељељко Плећаш у својим сећањима записао је да је у Каиру, током фебруара 1942. године, поред осталих представника савезничких трупа сретао и неке необележене „слободне Аустријанце".[64] Сви наредни планови Америке и Енглеске који су се тицали реконструкције Европе, морали су бити претходно размотрени у заједници са Совјетским Савезом, који је својим војним успесима на терену постао незаобилазни фактор у аспекту вођења светске политике. Управо из тог разлога, питање Аустрије и њеног послератног уређења преселило се искључиво у домен међународне високе политике. Још марта 1943. године, совјетски амбасадор у Лондону, дао је до знања Ентонију Идну да Москва није одушевљена федерацијама и да преферира блок Уједињених нација под покровитељством СССР – а и Велике Британије. У међувремену је дошло до обрта, британски министар спољних послова, који је крајем 1942. године водио рачуна о реакцији Чехословака, Југословена и Пољака у погледу стварања једне велике дунавске конфедерације са престоницом у Бечу, убрзо је усвојио гледиште свог премијера, које се заснивало на афирмацији Подунавске (кон)федерације. Деветнаестог октобра 1943. године у Москви је дошло до сусрета ми-

[62] E. Barker, *op. cit.,* 140.
[63] *Ibid,* 141.
[64] Нељељко Б. Плећаш, *Ратне године 1941–1945* (Дирфилд Бич, Флорида: Kosovo Publishing Company, 1983), 72.

нистара спољних послова три савезничке силе, Ентонија Идна, Кордела Хала и Вјачеслава Молотова, 25. октобра Идн је покренуо питање декларације о Аустрији. Иако је сама декларација о њеној послератној независности усвојена без потешкоћа, предлог о федерацијама је неславно пропао. Њега је у свом говору недвосмислено одбио совјетски министар. Отворено образлажући да га план о федерацијама подсећа на санитарни кордон управљен против Совјетског Савеза.[65] С обзиром на удео совјетске армије у рату, британска дипломатија морала је попустити. Али то није значило да ће главни лобиста за конструисање Подунавске федерације, Винстон Черчил, од те идеје одустати. Он се приликом конференције са челницима друге две савезничке силе у Техерану, новембра – децембра 1943. године, још увек веома упорно залагао за отварање другог фронта на Балкану. Разлог за то била је његова намера да се англо – америчке трупе зарију у срце Централне Европе, претекну Црвену армију и предупреде је да уђе у Аустрију, Румунију, чак и Мађарску, страхујући од поремећаја односа снага након завршетка Другог светског рата.[66]

Завршне ратне године и идеја Подунавске федерације

Неуспех концепције Подунавске федерације и њених патрона у врху антиосовинске коалиције није означио и престанак лобирања у корист једног таквог решења. Напротив, оно је постало све агресивније како се приближавао крај рата, првенствено актуелно унутар Ватикана и католичке хијерархије широм света. Један од заговорника таквог решења које би, заштитило католичке земље од претње комунизма, православља и протестантизма био је кардинал Пикардо. За једно слично, додуше још амбициозније решење залагала се и тајна католичка организација (Intermarium), заговарајући идеју католичке заједнице од Балтичког до Црног и Јадранског мора.[67] Јула 1944. године, католички свештеник Крунослав Драгано-

[65] E. Barker, *op. cit.,* 142–146; Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943–1948* (Beograd: IKP Zaslon, 1991), 75.

[66] Eliott Roosevelt, *As he saw it* (New York: Duell, Sloan and Pearce, 1946), 184–185.

[67] Dragoljub R. Živojinović, *Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941–1958* (Beograd: Službeni glasnik, 2007), 52.

вић, опуномоћеник загребачког надбискупа Алојзија Степинца, обратио се америчком амбасадору у Ватикану, молећи га за аудијенцију како би му могао представити погледе свог надбискупа о Хрватској и хрватском питању. Степинац и Драгановић, настојали су у то доба да утичу на све релевантне чиниоце међународне политике у циљу очувања хрватске државе (Независне Државе Хрватске). Драгановић је намеравао да отпутује у САД и помоћу надбискупа Спелмана развије своју акцију, при чему ваља нагласити да је за ово имао подршку папског делегата у Вашингтону, надбискупа Чикоњанија.[68] Без сумње, благослов папе за деловање у овом смеру није био спорaн, јер се и он сам у разговору са надбискупом Спелманом изјаснио као противник „ускрсавања" Краљевине Југославије.[69] Тих преломних месеци, ни Ото Хабсбург није мировао. Владимир Велебит, представник НКОЈ–а у Лондону, обавестио је Јосипа Броза Тита, да је надвојвода Ото био присутан у Квебеку за време одржавања савезничке конференције, септембра 1944. године, у друштву канадског кардинала, изасланика папе Пија XII. Папи је са једног католичког скупа у Кливленду средином октобра упућен апел да учини све што је у његовој моћи да спасе хрватску независност. Апеловало се на заштиту слободне и демократске хрватске државе, док НДХ више није помињана. Сходно томе, Драгановић је тежио да за исто решење придобије прваке Хрватске сељачке странке, Јураја Крњевића и Јураја Шутеја, са потоњим се чак и састао у Риму.[70] Хрватски назори отелотворени у покушајима да се спасе „независност хрватске државе" можда најбоље могу објаснити одсуство неке драматичне реакције хрватских министара и чиновника у југословенској емигрантској структури по питању рестаурације Хабсбурга. У само један мах, Јурај Крњевић је јавно, заједно са Михом Креком изразио бојазан од „рехабилитације" Аустрије.[71] Што се савршено уклапало у праксу хрватских политичара да у турбулентним временима, погодним за рекон-фигурацију граница у Европи, врше интернационализацију хрватског питања у међународној јавности. У овом аспекту, првацима ХСС – а могао је бити на уму пример из 1923. године, када је Стејпан Радић, вођа Хрватске републиканске

[68] *Isto,* 76–77.
[69] Ivan Mužić, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić* (Split: Marjan tisak, 2003), 281.
[70] D. R. Živojinović*, n. d.,* 54, 77.
[71] *Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1941–1945,* 176.

сељачке странке у Лондону пропагирао окупљање Хрвата, Мађара и Аустријанаца у Дунавској федерацији са центром у Бечу.[72] За емигрантску владу Краљевине Југославије, проблем рестаурације Хабсбурга скинут је са дневног реда оног момента када је октобра 1943. године, совјетски фактор својим ставом распршио сваку наду за њену реализацију. Последње две ратне године, до ње тада већ подвојене драстичним унутрашњим противуречностима, допирале су само рефлексије оних активности које су предузимали католички достојанственици и хабсбуршки принчеви. Једина два центра моћи, која нису одустала од својих замисли могу се персонификовати у лику Винстона Черчила и надбискупа Френсиса Спелмана. Први је на конференцији у Јалти фебруара 1945. године предлагао оснивање Аустро – Баварске федерације,[73] док је потоњи 1946. године, угарског кардинала Јожефа Миндсентија при његовој посети Њујорку, наговарао да потпише изјаву којом проглашава Ота Хабсбурга за овлашћеног представника свих мађарских католика у иностранству, посебно у Сједињеним Америчким Државама, снабдевајући га 1947. године са 30.000 долара у циљу постављања Ота Хабсбурга на мађарски престо.[74]

Деловање Хабсбурга у послератном периоду

Представници југословенске дипломатије, било да су се по окончању Другог светског рата вратили у Југославију или определили за останак у изгнанству, делили су својеврсну склоност да будно бдију над деловањем Хабсбурга. Најревноснији у том погледу без икакве сумње био је Сава Косановић. Он је налазио за сходно да исеца чланке из Билтена ТАНЈУГ – а, од 1951. и 1952. године, који су се тицали Подунавске федерације и Ота Хабсбурга. Први се односио на монархистичка стремљења појединаца у Аустрији и аустријских делегација које су повремено одлазиле код надвојводе, а други на могућу поделу социјалистичке Југославије између два блока, при

[72] *Nemci o Kraljevini Jugoslaviji. Izveštaji nemačkih diplomatskih predstavnika 1920–1941,* tom I (1920–1929), priredio Živko Avramovski (Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2020), 190.

[73] E. Barker, *op. cit.,* 147.

[74] John Cooney, *The American Pope. The Life and Times of Francis Cardinal Spellman* (New York: Times Books, 1984), 164, 168.

чему би Хрвати као традиционално наклоњенији западу и ближи Средњој Евопи ушли у састав западне сфере утицаја, а Срби као традиционални панслависти у источну.[75] Косановић чини се, није делио мишљење А. Ј. П. Тејлора да је Јосип Броз вршио функцију последњег Хабсбурга, који је својом ауторитарном влашћу успео да потчини „осам различитих народа" и обузда „националне антагонизме".[76] Можда управо у тој тези треба видети кључни разлог хабсбуршких неуспеха. Током 1953. године долази до учесталих контаката између представника хрватске политичке емиграције и хабсбуршког претендента. Влатко Мачек, председник ХСС – а, послао је др Илију Јукића у својству свог делегата на састанак са Отом Хабсбургом, који му је изложио планове за оснивање Подунавске федерације. Приликом назначеног сусрета надвојвода Ото је изразио жељу да се са Србима договори око статуса Међумурја, Бачке, Баната и Барање, предложивши Јукићу да му уговори састанак са Драгишом Цветковићем, некадашњим председником министарског савета Краљевине Југославије, у циљу поменутог договора о разграничењу између Подунавске и Балканске федерације (у чији састав је Србија требала бити укључена).[77] Жеља хрватских емиграната и Ота Хабсбурга да непосредно са Цветковићем реше питање граница будућих федерација очигледно води порекло од Споразума Цветковић – Мачек, односно стварања бановине Хрватске 26. августа 1939. године. Будући да је пружањем територијалних уступака хрватској страни, Драгиша Цветковић завредио да остане скоро искључиво једина личност српске емиграције са којом су хрватске елите желеле да преговарају. Коста Ст. Павловић се у својој преписци са кнезом Павлом Карађорђевићем 3. октобра 1968. године осврнуо на иницијативу француског института да за члана француске Академије предложи Ота Хабсбурга. Само захваљујући Павловићевој интервенцији надвојвода није примљен. Кнез Павле је у свом одговору напоменуо да је одавно скретао пажњу краљу Петру II на надвојводину активност, али без успеха.[78] Чланство у француској Акедемији,

[75] АЈ, 83–16–77.

[76] А. Ј. П. Тејлор, *н. д.,* 296.

[77] Милорад Козић, *Потписник пакта. Прилози за биографију Драгише Цветковића* (Ниш: Просвета, 1995), 142–143.

[78] Коста Ст. Павловић, *„Двадесетпетогодишња преписка са кнезом Павлом",* Гласник Српског историјско – културног друштва „Његош", свеска четрдесет и че-

којој је надвојвода Ото успео да се придружи, квалификовало га је за немачко држављанство, помоћу кога је успео да се учлани у Хришћанско-социјалну унију Баварске, укључи у политички живот покрајине у којој је пребивао дуги низ година и кандидује за посланика Европског парламента, у чији је састав изабран 1979. године.[79] Околност да је Ото Хабсбург био на функцији председника Паневропског Покрета, умногоме је утицала на исход његовог избора, бивајући подесна платформа за развој кампање. Први следећи пут када је надвојвода постао релевантан у југословенском контексту, јесте у време распада југословенске државе, 1991. године, када је све своје раположиве снаге употребио да у европској заједници издејствује што више међународних признања за новостворену хрватску државу. У једном од својих говора у Стразбуру, на немачком језику је изјавио: „Да, ја сам Хрват!". То што је након немачког признања 19. децембра 1991. године, уследило једногласно признање међународне заједнице 15. јануара 1992. није задовољило надвојводу Ота. Он је стремио да Хрватској обезбеди подршку и ван граница Европе. Запутио се у Мароко како би, краља Хасана – а преко њега и цео арапски свет убедио да призна хрватску самосталност. У намереном задатку је имао успеха, када га краљ Хасан II примио у ноћи између 15. и 16. априла 1992. године. Своје присуство на ратишту у току хрватске оружане акције „Олуја" и приликом хрватског заузимања источне Славоније, надвојвода је описао као присуство „ослобођењу источне Славоније и Крајине", када је искористио прилику да сретне заробљене српске војнике и каже им да ће бити третирани „разумно". Једини одговор са српске стране на деловање Хабсбурга, јесте било упозорење команданта једне паравојне формације (Српске добровољачке гарде) Жељка Ражнатовића Аркана, да ће у случају да посети Сарајево, Ото Хабсбург скончати као његов предак Франц Фердинанд, 1914. године.[80] Са историјске дистанце која обећава непристрасно сагледавање феномена страха од Хабсбурга, можемо се запитати како је он остао тако жилаво укорењен на тлу где се некада простирала Аустроугарска Монархија? Како је држава коју је Владимир Ћоровић својевремено описао као „прави анахро-

---

тврта – јуни 1980 (Чикаго: Српско историјско – културно друштво „Његош" у Америци, 1980), 16–17.

[79] G. Brook – Shepherd, *op. cit.,* 185–187.

[80] *Ibid,* 192–194.

низам нашег времена“,[81] могла да опстане толико дуго као претња у свести читавих нараштаја њених некадашњих поданика и савременика? Чини се да се одговор на то може барем добрим делом наћи садржан у владарској идеологији Хабсбурга, која је надилазила територије и политику и баштинила универзалистичко наслеђе Светог Римског Царства, почевши од Карла Великог, за чије су се наследнике Хабсбурзи издавали. Једна од последица таквог универзализма јесте то да се Хабсбурзи нису поистовећивали нити са једном националном и етничком групом којом су владали, управљајући пре као владари сваког индивидуалног народа, него као владари једног мултиетничког царства.[82] Што значи да су били на челу класичне универзалне монархије средњовековног типа, унутар које су се могле мењати територије, савезништва и методе, где је једина вечна компонента била хабсбуршки дом.[83] Управо је Јован Бањанин, члан три југословенске емигрантске владе, као један од заступника Југословенске националне странке у иностранству, записао још за време Великог рата да је Аустроугарска држава фактички династија с органима који јој служе, а да су народи само објекат њене власти.[84] За своје поданике, хабсбуршка држава је била вечна и непролазна творевина, чије је вековно постојање на мапи Европе само додатно сведочило у прилог тога. Зато не треба да изазива чуђење то што је након слома Аустроугарске, њен несмирени дух остао да лебди над територијама које су је сачињавале, прогањајући још дуго народе насељене на тим просторима. Када се узме у обзир српска перспектива у овом сегменту и рад југословенске емигрантске владе, јасно је зашто су Сави Косановићу залагања Константина Фотића, по питању рестаурације Хабсбурга изгледала недовољна и зашто га је чак оптуживао да му је хабсбуршка акција „конвенирала“, што свакако није било тачно будући да је Фотић током 1942. године, када је хабсбуршка агитација била у пуном јеку, поред осталог у два наврата известио владу о његовој намери да са пољским представницима расправља питање Средње Европе и Хабсбурга и о изја-

[81] Владимир Ћоровић, *Историја Срба,* Шести Део (Крагујевац: Imperija knjiga, 2014), 127.

[82] Martyn Rady, *The Habsburgs. The Rise and Fall of a World Power* (Penguin Books Limited: Allen Lane, 2020), 326–328.

[83] А. Џ. П. Тејлор, *н. д.,* 11.

[84] Јов. Бањанин, *Јужни Словени у Аустро – Угарској и рат* (Ниш: Државна штампарија Краљевине Србије, 1915), 16.

ви једног чехословачког министра о Хабсбурзима.[85] По свему судећи, југословенски посланик у Вашингтону видео је ствари онаквима какве су заиста биле, док је његов колега вођен својим урођеним страхом, пренаглашено тумачио сваки јавни иступ претендента. Истини за вољу, католичка хабсбуршка активност није могла пријати ни дипломатама са територије преткумановске Србије, будући да је Дунавска Монархија исту деценијама тежила да економски угуши и на крају у рату уништи, само што они нису били оптерећени искуством живота и одрастања у средини у којој је лојалност владарском дому била ултимативна вредност.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије:

Збирка Сава Косановић (83)

Емигрантска влада Краљевине Југославије 1941 – 1945. (103)

Посланство Краљевине Југославије у Шведској – Стокхолм (382)

Објављени извори

Косановић, Сава Н. Шта се могло видети из емиграције (неколико докумената), Београд: с. н. 1945.

Nemci o Kraljevini Jugoslaviji. Izveštaji nemačkih diplomatskih predstavnika 1920 – 1941, tom I (1920 – 1929), priredio Živko Avramovski, Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2020.

Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1941 – 1945, priredili: Komnen Pijevac, Dušan Jončić. Beograd: Službeni list SCG, 2004.

Мемоари / Дневници

Чубриловић, Бранко. *Записи из туђине.* Сарајево: Државна штампарија Сарајево, 1946.

Гавриловић, Милан. *Лондонски дневник.* Београд: Жагор, 2013.

[85] AJ, 103–54–259.

Grol, Milan. *Londonski dnevnik 1941–1945.* Beograd: Filip Višnjić, 1990.

Павловић, Коста Ст. *Ратни дневник 1941–1945.* Београд: Службени гласник, 2011.

Плећаш, Нељко Б. *Ратне године 1941–1945.* Дирфилд Бич, Флорида: Kosovo Publishing Company, 1983.

Roosevelt, Eliott. *As he saw it.* New York: Duel, Sloan and Pearce, 1946.

Stojadinović, dr Milan M. *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata.* Buenos Aires: El Economista, 1963.

Литература

Бањанин, Јов. *Јужни Словени у Аустро – Угарској и рат.* Ниш: Државна штампарија Краљевине Србије, 1915.

Barker, Elisabeth. *Austria 1918–1972.* London and Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1973.

Brook – Shepherd, Gordon. *Uncrowned Emperor. The life and times of Otto von Habsburg.* Hambledon and London: Hambledon Continuum, 2003.

Cooney, John. The *American Pope. The life and Times of Francis Cardinal Spellman.* New York: Times Books, 1984.

Ћоровић, Владимир. *Историја Срба,* Шести Део. Крагујевац: Imperija knjiga, 2014.

Ћикановић, Весна. *„Југословенска војна мисија у Канади (1942–1943) – искуство једног неуспеха",* Војноисторијски гласник бр. 1/2018. Београд: Институт за стратегијска истраживања, 2018.

Đuretić, Veselin. *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslovenskih protivrječnosti 1941–1945.* Beograd: Narodna knjiga, 1983.

Hoptner, Jacob B. *Jugoslavija u krizi 1934–1941.* Rijeka: „Otokar Keršovani", 1972.

Keyserlingk, Robert H. *Austria in World War II. An Anglo – American Dillema.* Kingston and Montreal: McGill Queen's University Press, 1988.

Козић, Милорад. *Потписник пакта. Прилози за биографију Драгише Цветковића.* Ниш: Просвета, 1995.

Krizman, Bogdan. *Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941.* Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Мићић, Срђан. *Краљевина Југославија и аншлус Аустрије 1938. године.* Београд: Службени гласник, Европски центар за мир и развој, 2010.

Милићевић, Владета Н. *Ustaša. Hrvatska revolucionarna organizacija.* Београд: Музеј жртава геноцида, 2018.

Mužić, Ivan. *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić.* Split: Marjan tisak, 2003.

Нинчић, Момчило. *Спољна политика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у год. 1922–1924.* Београд: Издање књижарнице Геце Кона, 1924.

Ostojić–Fejić, Ubavka. *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1994.

Павловић, Коста Ст. *„Двадесетпетогодишња преписка са кнезом Павлом",* Гласник српског историјско – културног друштва Његош, свеска четрдесет и четврта – јуни 1980. Чикаго: Српско историјско – културно друштво „Његош" у Америци, 1980.

Petranović, Branko. *Balkanska federacija 1943–1948.* Beograd: IKP Zaslon, 1991.

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988, Prva knjiga, Kraljevina Jugoslavija 1914–1941.* Beograd: Nolit, 1988.

Попов, Чедомир. *Од Версаја до Данцига.* Београд: Службени лист СРЈ, 1995.

Rady, Martyn. *The Habsburgs. The Rise and Fall of World Power.* Penguin Books Limited: Allen Lane, 2020.

Sretenović, Stanislav. *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008.

Станковић, Ђорђе. *Никола Пашић, савезници и стварање Југославије.* Зајечар: „Задужбина Никола Пашић", 1995.

Тејлор, Ален. Џ. П. *Хабзбуршка Монархија 1809–1918. Историја Аустријске царевине и Аустроугарске.* Београд: Clio, 2001.

Vinaver, Vuk. *Jugoslavija i Mađarska 1918–1933.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1971.

Živojinović, Dragoljub R. *Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941–1958.* Beograd: Službeni glasnik, 2007.

Wolff, Larry. *Woodrow Wilson and the Reimagining of Eastern Europe.* Stanford, California: Stanford University Press, 2020.

MA Nikola Stanković
Belgrade
e-mail: nikolastandza1994@gmail.com

THE YUGOSLAV ROYAL GOVERNMENT IN EXILE, THE THREAT OF THE HABSBURG RESTORATION AND POSSIBLE ESTABLISHMENT OF A DANUBIAN FEDERATION

(Summary)

The Habsburg propaganda and advertisment in the Allied camp during World War II, were sporadic concerns that haunted the Yugoslav Royal Government in exile. The article aspires to show overall endeavours of the Government directed towards solving the Habsburg problem, primarily in the sphere of inter – allied diplomatic relations. Beyond that, it represents the continuous fear of restoration of the Austro – Hungarian Empire, in the form of a Danubian federation in the ranks of some national and political groups that were represented in the emigrant apparatus. By analyzing the activities of the representatives of each of the three nations represented in the emigrant apparatus, we can come to the conclusion that they did not have the same views or interests regarding the actions of the Habsburgs. The support that the Habsburg pretender received from the top of the Allied Coalliton only further contributed to the disharmony that existed in the government circles on this issue. The culmination of the support of Allied instances was reflected in the establishment of Free Austrian military unit on the territory of the United States. When American support began to decline, its influence was replaced by Great Britain. The reason for this was the belief of its Prime Minister, Sir Winston Churchill, that a federation or confederation of that type, with its capital in Vienna and the Habsburgs on the throne, would be an obstacle to growing Soviet influence after the war. For almost the same reason, the Vatican and its hierarchy around the world advocated the same solution, striving

to save Catholic countries from communist and Ortodox influence. These efforts came to the fore in the final years of World War II. In the first post-war years, Habsburg activities were closely monitored by Yugoslav diplomats, regardless of whether they returned to Yugoslavia or remained in exile.Otto Habsburg's attempts to get in touch with some of them were also present. But in the decades after the war, he turned to a political career as a member of the European Parliament. In the Yugoslav context, the Archduke became relevant again in the period of the break-up of Yugoslavia, when he lobbied in the international community for Croatia's independence.

KEY WORDS: World War II, The Yugoslav Royal Government in exile, Habsburgs, Austria – Hungary, Otto Habsburg, Danubian federation, United States of America, Vatican, Konstantin Fotich, Sava Kosanovich.